



Тетяна Качак – докторка філологічних наук, професорка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, лауреатка Івано-Франківської обласної премії в номінації «Молодий вчений року» (2012 р.), педагогічної премії імені Мирослава Стельмаховича (2022 р.). Член міжнародного товариства дослідників дитячої літератури International Research Society For Children's Literature (IRSCL), Голова Івано-Франківської філії Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Експертка і член журі у номінації «Література для дітей та юнацтва» літературних конкурсів і премій, авторка і організаторка проєктів з промоції дитячого і юнацького читання («Літературна кавалерка», «Літературна академія»).

Авторка монографій «Художні особливості жіночої прози 80-90-х років ХХ ст.» (2008), «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» (2018); підручників «Зарубіжна література для дітей» (2014, у співавторстві з Л. Круль), «Українська література для дітей та юнацтва» (2016, 2018), «Українська література. Підручник для 5 класу НУШ» (2022, у співавторстві з О. Тебешевською), «Літературна освіта молодших школярів» (2023); навчально-методичних посібників для студентів та публікацій літературознавчого, науково-методичного та літературно-критичного характеру; укладачка антологій «Пригоди й подорожі в шкільному курсі літератури», «Фантастика й реальність у шкільному курсі літератури» (2021, у співавторстві з О. Тебешевською). У її доробку – курси лекцій та навчально-методичне забезпечення до дисциплін «Дитяча література з методикою навчання літературного читання», «Літературна освіта молодших школярів», «Академічна риторика»; вебінари та курси підвищення кваліфікації для вчителів та викладачів закладів професійної та вищої освіти.

ТЕТЯНА КАЧАК АКАДЕМІЧНА РИТОРИКА





Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Тетяна КАЧАК

АКАДЕМІЧНА РИТОРИКА

Підручник для здобувачів вищої освіти

Івано-Франківськ
Місто НВ
2023

УДК
К

Рекомендовано як підручник для студентів закладів вищої освіти
Вченою радою Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Протокол № 9 від 1 листопада 2022 р.)

Рецензенти:

Богдан Світлана Калениківна, кандидатка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Литвин Наталія Богданівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Качак Т. Б.
К Академічна риторика. Підручник для здобувачів вищої освіти / Тетяна Качак. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2023. 216 с.
ISBN

Підручник «Академічна риторика» містить систематизований виклад наукових знань із однойменної дисципліни. Його структуру формують три розділи, у яких висвітлено питання риторики як науки, історії її розвитку та законів; розглянуто проблему риторичної (вербальної і невербальної) культури оратора, окреслено ключові аспекти мистецтва переконання; проаналізовано жанри сучасного академічного красномовства й особливості презентації публічного виступу з використанням цифрових інструментів.

Видання адресовано здобувачам освітнього рівня ОР «Магістр» різних спеціальностей, аспірантам та усім, хто цікавиться ораторським мистецтвом, комунікацією в освітньому та академічному середовищі, презентацією наукових досліджень.

УДК

ISBN

© Качак Т. Б., 2022
© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. Академічна риторика. Теоретичні основи	
Риторика як мистецтво, наука і навчальна дисципліна	5
Історія розвитку та особливості академічної риторики.....	29
Риторика та її закони	62
РОЗДІЛ 2. Риторична культура особистості /педагога і мистецтво переконання	
Культура мислення та мовлення оратора.....	86
Невербальна культура оратора.....	106
Взаємодія оратора і слухачів.....	126
РОЗДІЛ 3. Сучасне академічне красномовство. Види і жанри	
Жанри академічного красномовства: лекція і промова	139
Жанри академічного красномовства: наукова доповідь і академічна суперечка.....	171
Цифрові інструменти і технічні засоби академічних / публічних виступів та презентацій.....	190
Список використаних джерел	208
Показчик термінів і понять	213

ПЕРЕДМОВА

«Хто володіє словом, той володіє світом», – так можемо означити важливість мовленнєвих комунікацій, вміння людини спілкуватися, викладати власні думки, переконувати й бути активним учасником інформаційного простору. Сьогодні мистецьке володіння словом, як і мистецтво переконання, є найважливішими інструментами взаємодії, співпраці, вирішення конфліктних ситуацій. Риторика як ораторське мистецтво, мистецтво переконувати є ключовим і базовим компонентом ораторської культури, ефективної комунікації, професіоналізму фахівців багатьох сфер – освітньої, політичної, соціальної, культурної, економічної та ін.

Підручник «Академічна риторика» містить систематизований виклад наукових знань із однойменної дисципліни. Його структуру формують три розділи, у яких висвітлено питання риторики як науки, історії її розвитку та законів; розглянуто проблему риторичної (вербальної і невербальної) культури оратора, окреслено ключові аспекти мистецтва переконання; проаналізовано жанри сучасного академічного красномовства й особливості презентації виступу з використанням цифрових інструментів.

Підручник відповідає навчальній програмі з дисципліни і спрямований на реалізацію мети її вивчення: формування фахівців, які володіють фундаментальними знаннями теоретичних основ риторики та прийомів ораторського мистецтва; професійною риторичною культурою; якісним мовленням та комунікативною компетентністю; практичними й методичними навичками підготовки ораторського твору й проведення публічного виступу з використанням цифрових інструментів; способами переконання й ефективними формами впливу на аудиторію; критичним і креативним мисленням, здатністю до інноваційної діяльності та саморозвитку.

Видання адресовано здобувачам освітнього рівня ОР «Магістр» різних спеціальностей, аспірантам та усім, хто цікавиться ораторським мистецтвом, комунікацією в освітньому та академічному середовищі, презентацією наукових досліджень.

РОЗДІЛ 1. АКАДЕМІЧНА РИТОРИКА. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

РИТОРИКА ЯК МИСТЕЦТВО, НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

План

1. Риторика як мистецтво.
2. Риторика як наука та її зв'язок з іншими науками.
3. Види красномовства.
4. Академічна риторика та її функції.
5. Академічна риторика як навчальна дисципліна.
6. Риторика як мистецтво.

1. Риторика як мистецтво

Риторична культура особистості в сучасному суспільстві є важливою рисою професіонала в соціальній, політичній, освітній чи будь-якій іншій сфері. Мистецьке володіння словом, як і мистецтво переконання, є найважливішим інструментом взаємодії, співпраці, вирішення конфліктних ситуацій. Поєднання теорії і практики ораторського мистецтва – запорука формування риторичної культури особистості, здобувачів освіти різних спеціальностей і напрямів.

Риторика – це мистецтво мовлення, професійного володіння словом, мистецтво переконувати. Це вміння правильно, змістовно й конструктивно висловлювати свої думки, красиво говорити, переконуючи слухачів.

У своїй найпростішій формі риторика – це мистецтво переконувати. Кожного разу, коли ми говоримо, ми подаємо інформацію, висловлюємо емоції, вступаємо в дискусію чи суперечку. Коли ми виступаємо чи презентуємо щось, то прагнемо вразити аудиторію. Пишучи та розмовляючи, ми намагаємось прямо чи опосередко-

вано переконати наших слухачів чи читачів і вплинути на них. Ми працюємо над тим, щоб вони отримали подану інформацію, змінили свою думку, щось зробили або почали мислити по-новому. *«Найкращий оратор той, який своїм словом і повчає слухачів, і дає можливість отримати насолоду, і сильно вражає», – казав Цицерон.*

Щоб бути ефективним у суспільстві чи професійній сфері, кожен повинен знати та вміти використовувати принципи риторики.

Риторика – це «ораторське мистецтво» або «красномовство». Це поняття має два значення:

- 1) вид громадсько-політичної та професійної діяльності, мета якої – інформувати та переконувати аудиторію засобами живого слова;
- 2) високий ступінь майстерності публічного виступу, мистецьке володіння словом»¹ (Шевчук С. В., Клименко І. В.).

Дослідники Х. Макович, Л. Вербицька, Н. Капітан ототожнюють поняття «ораторське мистецтво» із поняттям «ораторська майстерність», трактуючи його як «уміння успішно виступати перед аудиторією». На їх думку, ораторська майстерність може бути вродженою чи сформованою на основі досвіду.

«Ораторська майстерність передбачає вміння природно володіти собою, бездоганно володіти матеріалом, створювати індивідуальний, харизматичний образ оратора. Грамотна мова, великий словниковий запас, логічне структурування тексту, впливова техніка мовлення, вміння контактувати з аудиторією, невербально поводитися та зовнішньо виглядати відповідно до ситуації – це одні з основних чинників ораторської майстерності»².

Оволодіння вище означеними вміннями і навичками є запорукою досягнення поставленої промовцем мети. Основою цього процесу є вивчення риторики як теорії ораторського мистецтва, науки

¹ Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. 2-ге вид., виправ. і доповнен. К.: Алерта, 2011. С. 180.

² Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 92 – 93.

красномовства, а також опанування змісту й реалізація завдань риторики як навчальної дисципліни.



Риторика – це мистецтво-Я, яке шліфується у людському спілкуванні. Розглянемо такий приклад. До зали з аудиторією, що очікує, входить промовець. Він не каже жодного слова, але його одяг, макіяж, постава, зоровий контакт, запах – усе говорить за нього і змушує усіх вірити в його авторитет. А далі – «працює» його мова, ораторське мистецтво, вміння викликати духовність аудиторії, вплинути на неї, вразити її, встановити зворотний зв'язок, а разом з тим переконати слухачів. Так відбувається процес формування себе, а риторика стає частиною нашої ідентичності, мистецтвом-Я.

Риторика – це мистецтво створити комунікативне повідомлення. Продукти мистецтва, як нам відомо, є у формі музики, танцю, живопису, літератури. Через твір мистецтва автори передають певне повідомлення. Так, риторика може бути і кольором, і ритмом, і рухом, і словами, тобто містить усі складові мистецтва. Тому риторика – це мистецтво, а мистецтво – риторика. І така позиція сягає часів Стародавньої Греції, де красномовство розглядали як мистецтво, оскільки античні мислителі ототожнювали риторичну живописом, скульптурою та навіть архітектурою.

Професор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович вважав риторичу «царицею душ», «княгинією мистецтв» і вказував на такі її функції, як соціально-організаційну (засіб агітації), культурно-освітню, одержання знань, збудження почуттів, формування громадської думки тощо.

Цікаво, що є два основних напрямки риторики: **логічний**, мета якого полягає в переконанні й ефективному викладі інформації, та **літературний**, де на першому місці – багатство мови і краса слів, а не їх ефективність. Однак, «теорію художньої мови вивчає поетика, а закони елоквенції (красномовства) – риторика. Художнє слово створює побудований на емоційному переживанні образ дійсності. Слово риторичне, не уникаючи часом образу, ґрунтується здебільшого на точному, конкретному значенні»³.

Варто зауважити, що давньогрецькі філософи і риторик Ісократ, Платон, Арістотель, Цицерон розвивали концепцію змістовної риторики, де одним із головних компонентів була ідея, «мистецтво переконання»; Квінтіліан та його послідовники, що утворили так звану школу Квінтіліана, розглядали риторичу як «мистецтво говорити витончено».

Більше гіпотез та аргументів щодо риторичу як мистецтва читайте у статті Давида Ручника (**David Roochnik**) «Чи є риторика мистецтвом» («*Is Rhetoric an Art?*»)⁴. У цій праці автор міркує про те, чи є риторика мистецтвом, опираючись на аналіз чотирьох ключових моментів. У першому розділі обговорює розуміння риторичу Горґієм (Gorgias), зокрема його заперечення риторичу і суперечливе тлумачення як «техніки» (techne) (мистецтва, ремесла, професії). Другий розділ містить аргументи Секстуса Емпірікуса (Sextus Empiricus), який заперечує риторичу як «techne». Автор статті міркує, як така позиція пов'язана із Сократовою, зокрема щодо невизначеності передбачуваного предмета риторичу.

³ Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. С. 6.

⁴ Roochnik David. Is Rhetoric an Art? *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, Vol. 12, No. 2 (Spring 1994), pp. 127-154. <https://doi.org/10.1525/rh.1994.12.2.127> URL: <http://www.jstor.org/stable/10.1525/rh.1994.12.2.127>.

<https://people.bu.edu/roochnik/documents/IsRhetoricanArt.pdf>

Третій розділ присвячено аналізу аргументів Квінтіліана (Quintilian), які є своєрідними відповідями Секстусу. А у четвертому розділі Д. Ручник прослідковує зв'язок поглядів Квінтіліана та Ісократів, викладених у праці «Проти софістів».



Дослідник робить висновок про те, що є спільним у «загальному запасі» аргументів у відповіді на питання «Чи є риторика мистецтвом?» і показує, чому аргументація проблеми є важливою.

2. Риторика як наука та її зв'язок з іншими науками. Види риторики

Ми розглянули риторику як мистецтво. Зауважимо, що давні філософи також вважали, що риторика – це наука, яка охоплює значно ширше коло питань, ніж просто мистецтво красиво говорити. У цьому ми могли переконатися, читаючи статтю Давіда Ручника. Давньоогрецький філософ, софіст і ритор Горгій (грец. Γοργίας, 483 до н. е. – 375 до н. е.) та його послідовники вважали **риторику інструментом громадянського керування**. Арістотель був переконаний, що державний устрій є насамперед мовною організацією суспільства.

Риторика (від гр. *ρητορικη* – «наука ораторського мистецтва») – це наука про красномовство, теорія ораторського мистецтва.

Вона виникла в Давній Греції. В Україні значного поширення набула у кінці XVI – на поч. XVII ст. у зв'язку із створенням та функціонуванням братських шкіл та Києво-Могилянської і Острозької академій – вищих навчальних закладів того часу. Там викладали риторику як компонент семи вільних мистецтв або наук. Основу навчання складали «сім вільних наук», які поділялися на «тривіум» (граматика, риторика, діалектика) і «квадріум» (арифметика, геометрія, астрономія, музика).

Риторика – наука, яка вивчає способи переконання і впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей; методика творення тексту й аргументованого викладу думок – специфіку створення та виголошення промов⁵. Це наука про мовну доцільність та осмислену і коректну мовну діяльність⁶.

Залежно від того, **ЩО** говорити й **КОМУ**, риторика відповідає на запитання, **ЯК** говорити, **ДЛЯ ЧОГО** й **ДЕ**.

Риторика є класична й нова (неориторика), сучасна. Назви цих видів зумовлені не тільки часовими періодами розвитку риторики як науки, а й специфікою предмета вивчення, кола інтересів.

Класична риторика – це наука про загальні, основані на чіткій системі логічних доведень способи переконання у вірогідному чи можливому. Це також майстерність та мистецтво віднаходити ці способи і користуватися логікою аргументації. Класичною риторикою означають і теорію художнього мовлення.

Період розвитку риторики, яку називають класичною, тривав від її виникнення як науки в Давній Греції в V ст. до н. е. і до II пол. XX ст. (умовно до часу постання сучасного етапу її еволюції, або неориторики). Це перший етап розвитку риторики як науки.

Як зазначають автори «Словника термінів і понять з риторики» Х. Макович, Л. Вербицька та Н. Капітан, класичну риторику трактували як «мистецтво переконання», мистецтво впливу промовця на слухачів. Предметом її вивчення був виступ оратора перед аудиторією. Класична риторика детально вивчала й описувала усі складові риторичної діяльності від задуму та ідеї до створення тексту, його виголошення і релаксації.

У коло інтересів класичної риторики входили проблеми створення ораторського тексту (формулювання його ідеї, теми, розробка концепції тощо), конструювання структури, композиції та мовного оформлення промов, пошуки способів ефективного

⁵ Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 109.

⁶ Риторика: Навчально-методичний посібник з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / Укл. Гузенко І. І. Львів, 2014. С. 322.

запам'ятовування, удосконалення техніки мовлення, поведінки й культури оратора тощо.

Основними категоріями класичної риторики є логос, етос, пафос, топос. Перші три – це ще й поняття, які маркують важливі критерії: критерій істинності (логос), критерій широти (етос), критерій відповідності мовної поведінки (пафос).

Класичну риторику формують такі розділи: інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація.

Неориторика, або нова риторика – це наука про пошук найпереконливіших аргументів та найвдалих варіантів висловлювання; теорія і майстерність ефективного (доцільного, впливового, гармонійного) мовлення, публічного виступу і водночас ефективна комунікація в будь-якій галузі життєдіяльності.

Неориторика, або нова риторика, – це другий етап у розвитку риторики як науки, який розпочався у 60-х роках ХХ століття і триває до нашого часу. Неориторика постає на принципах класичної риторики, але на основі оновлених методів та досягнень найновіших гуманітарних наук: лінгвістики тексту, семіотики, герменевтики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої комунікації.

Варто звернути увагу на те, що вже у праці бельгійських учених Х. Перельмана та Л. Олбрехт-Титеки «Нова риторика: Трактат про аргументацію» (1958 р.) були закладені підвалини неориторики як науки «про пошук найпереконливіших аргументів та найвдалих варіантів висловлювання».

Предметом сучасної риторики все частіше стають закономірності мовленнєвої поведінки у різних ситуаціях спілкування, сферах діяльності, а також вивчення практичних можливостей використання цих закономірностей з метою створення ефективного висловлювання.

Неориторика, як і класична риторика, використовує вчення про етапи підготовки промови, структуру тексту, особливості його змісту й композиції та націленість на аудиторію, пошук контакту з нею, чіткість і виразність мовлення та його аналіз. Неориторика розвивається у двох напрямках: **аргументативна** вивчає найкращі варіанти аргументації в ораторському виступі, її представляють Х. Перельман, Л. Олбрехт-Титека, С. Тулмін,

Д. Волтон, І. Гарасимова та ін.) та **лінгвістична**, яка вивчає засоби виразності та переконливості в мовленні, є риторикою тексту. У цьому напрямі основними категоріями неориторики поряд із класичними поняттями виступають поняття «риторичної теорії діалогу» М. Бахтіна, «нової критики здатності судження» Р. Барта. Представниками лінгвістичної риторики є У. Еко, Ю. Лотман та ін.

Порівняння класичної і сучасної риторики у ключових аспектах відображено в таблиці.

	Класична риторика	Неориторика
Часовий період	V ст. до н. е. і до II пол. ХХ ст.	Від 60-х років ХХ ст. і до сьогодні
Зміст	«Мистецтво переконання», мистецтво впливу промовця на слухачів	Наука «про пошук найпереконливіших аргументів та найвдалих варіантів висловлювання; теорія і майстерність ефективного (доцільного, впливового, гармонійного) мовлення, публічного виступу і водночас ефективна комунікація в будь-якій галузі життєдіяльності
Предмет вивчення	Виступ оратора перед аудиторією	Закономірності мовленнєвої поведінки у різних ситуаціях спілкування, сферах діяльності
Коло інтересів	Проблеми створення ораторського тексту (формулювання його ідеї, теми, розробка концепції тощо), конструювання структури, композиції та мовного оформлення промов, пошуки способів ефективного запам'ятовування, удосконалення техніки мовлення, поведінки й культури оратора тощо	Те ж, що і в класичній риторичі, але з урахуванням методів та досягнень найновіших гуманітарних наук: лінгвістики тексту, семіотики, герменевтики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої комунікації.

Основні категорії (поняття)	Логос, етос, пафос, топос	Окрім класичних, «риторична теорія діалогу» М. Бахтіна, «нова критика здатності судження» Р. Барта
Основні розділи	Інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація	Аргументативна та лінгвістична неориторика

У сучасному науковому дискурсі риторику розуміємо як вчення про досконале мовлення – ефективне, доцільне, переконливе, впливове, емоційно виразне. Ефективним називають мовлення, яке визначається найменшими втратами в процесі його передачі від мовця до слухача. Це стосується усіх трьох типів інформації, які зазвичай містить мовлення: понятійно-логічної, оціночної, емоційної. Доцільним є таке мовлення, яке повністю відповідає меті мовця, його мовленнєвому наміру. Впливовість мовлення визначає його здатність вплинути на розум і почуття слухача, спонукати його зацікавитися і прийняти те бачення світу, явища, проблеми, яке пропонує мовець.

Через стиль мовлення риторики формує стиль життя особистості, сприяє удосконаленню процесу мислення, зокрема таких його якостей як критичність, гнучкість, оперативність, та процесу мовлення (розвивається точність, стислість, правильність, виразність, чіткість, доцільність тощо).

Риторика – це наука комплексна, адже містить знання з інших дисциплін – філософії, логіки, психології, лінгвістики, етики, сценічної майстерності, літературознавства та ін. Вона тісно пов'язана з іншими науками.

Риторика тісно пов'язана із мовознавством, бо є наукою лінгвістичною, мовознавчою. Її ще називають «живомовною», і такою вона була з часів виникнення. Культ «живого слова» лежить в основі усіх її принципів, категорій та законів. Риторикою послуговуються у всіх сферах суспільного життя, і в цьому її **універсальність**.

Риторика, будучи наукою текстотворчою, орієнтується на закони мислення і мовлення, механізми продукування усного й писем-

ного тексту з метою впливу на слухачів. У цьому контексті варто говорити про риторику як поліаспектну й полігалузеву науку, завдяки якій постають чи розвиваються й інші науки – логіка, філософія, граматики, поетика, етика й естетика.

Мистецтво мовного спілкування в усіх наукових сферах зумовлює трактування риторики як пранауки, яка виникла разом з **філософією** і є її частиною. Предмет філософії – вивчення загальних законів розвитку людини, природи, суспільства, а її завдання – формувати світогляд особистості, тоді як риторика вивчає й описує конкретні закони ефективної мисленнєво-мовної діяльності, продукує правила мовного спілкування. Її завданням є сприяння формуванню цілісного світогляду та морально-етичних норм особистості.

Логіка й риторика – науки, які пов'язані спільним генезисом (логосом) й мисленням, які лежать в їх основах. Якщо логіка розглядає загальні закони мислення, його форми, види, то риторика зосереджує увагу найперше на вербальному мисленні. Теорія доказу – центральна категорія логіки, тоді як у риториці найважливішим є аргумент переконання. Арістотель переконував, що «риторика слугує уяві, а логіка – розумові».

Риторика й етику об'єднують спільні моральні закони, орієнтація на морально-етичні цінності: добро, чесність, справедливість. Від ціннісної позиції оратора залежить дуже багато. Може бути ідеальна промова, але якщо ціннісні орієнтації ратора не відповідають ustalеним етичним нормам, то він приречений на неуспіх.

Риторика тісно пов'язана з лінгвістичними науками – граматиною, культурою мови, поетикою, стилістикою, лінгвістикою тексту, соціолінгвістикою, психолінгвістикою. Її називають праматір'ю цих наук, адже в центрі її уваги – типи і види мовленнєвої діяльності. Відмінністю є те, що більшість лінгвістичних наук зосереджені на дослідженні готового тексту чи мовних одиниць, тоді як риторика «забезпечує створення за авторською настановою досконалого тексту відповідно до конкретної настанови»⁷.

⁷ Риторика: навч. посібн. (упор. Т.К. Ісаєнко, А.В. Лисенко). Полтава: Полт. НТУ, 2019. С. 15.

З граматиною риторика поєднують знання законів мови, творення тексту, принципів його аналізу. Ще в часи античності основною метою грамагичної школи був розвиток умінь пояснювати літературні тексти через призму риторичної науки. Пізніше вивчення граматики передувало вивченню риторики. Грамагика була підготовкою до засвоєння риторики, оскільки забезпечувала реалізацію пропедевтичних завдань, освоєння мовно-літературних одиниць та функцій. Але якщо спочатку грамагика, риторика й діалектика формували цикл вільних наук (*artes liberales*), то з часом грамагика поглинула риторика.

Однак, варто зазначити, що риторика активно розвивалася в епоху Ренесансу (XV—XVI ст.) і була основою гуманістичної освіти в усіх університетах Європи. Риторика цінували за те, що вона сприяла встановленню духовних контактів між людьми, вдосконаленню моралі. Мова, слово – центральна категорія епохи Відродження. Тому й не дивно, що література цього періоду є вершиною і знаковою, а риторика сприймають як культуру інтелекту.

У барокові часи значення риторики тільки зростає, посилюється романтичний стиль вираження думки. У результаті виникає бароковий (розкішний) стиль, розширюються стилістичні студії, активно досліджують стиль автора, народу, епохи. Ці процеси передували тому, що пізніше місце риторики в системі мовознавчих наук займає стилістика.

Риторика стає універсальним знаряддям для гуманістів у їхніх ораторських виступах, текстах й викладах думок на різні теми.

Починаючи з XVII ст. риторика втрачає зв'язки з філософією, яка стає основою математики; позбавляється діалектико-логічних правил і перетворюється в науку штучних форм, надмірних оздоб, однак утримується в гуманітарній освіті і збагачує своїм змістом, окремими підсистемами й правилами інші науки та навчальні дисципліни. Риторика частково входить у грамагика, педагогіку, філософію, естетику.

Риторика тісно пов'язана із **лінгвостилістикою**, яка досліджує стилістичну систему національної мови, закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування. У той же час риторика

ка показує, як можна використати стилістичний потенціал мови в ораторському мистецтві.

Культура мови, як необхідний етап оволодіння мовою, набуття комунікативних якостей (правильність, точність, ясність, виразність, образність, багатство) мовцями пов'язана з риторикою, як наступним етапом реалізації цих комунікативних якостей мови у видах публічного мовлення.

Спорідненою наукою риторика є і з **поетикою, естетикою**. Не випадково у давнину поетику називали другою риторикою. Їх об'єднує увага до проблем мовної організації тексту, його спрямованості на донесення художнього задуму, ідеї, концепції до слухачів чи читачів. Образність мови теж є спільною категорією для цих наук.

Т. Ісаєнко і А. Лисенко в навчальному посібнику візуалізували зв'язок риторики з іншими науками у таблиці, яку наводимо нижче⁸.

Наука	Що вивчає?	Риторика	Спільне
Філософія	Загальні закони розвитку людини, природи, суспільства, формує світогляд особистості	Конкретні закони ефективної мисленнево-мовленневої діяльності, сприяє формуванню цілісного світогляду людини	Формування світогляду особистості
Логіка	Загальні закони мислення, його форми, види	Вербальне мислення	Закони мислення
Етика	Мораль у всіх її вимірах і сферах функціонування	Моральну поведінку оратора, моральний зміст промови	Моральні закони

⁸ Риторика: навч. посібн. (упор. Т. К. Ісаєнко, А.В. Лисенко). Полтава: ПолтНТУ, 2019. 247с. С. 16 – 17.

Психологія	Чуттєвоемоційну сферу життєдіяльності людини; підсвідомість і закони, які нею керують	Чуттєвоемоційну сферу вербального мислення та мисленнєвомовленневої переконуючої діяльності	Чуттєво-емоційна сфера особистості
Поетика	Мистецтво поетичної мови	Мистецтво прозової мови	Мовленнєва діяльність, текст
Герменевтика	Розуміння тексту	Створення тексту	Текст
Стилістика	Закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування	Використання стилістичного потенціалу мови у публічному мовленні	Мовленнєва діяльність, текст
Культура мови	Комунікативні якості мови у статичній	Комунікативні якості мови в динаміці	Мовленнєва діяльність

3. Види красномовства

Класифікація видів риторики не є сталою. Вона змінюється з її розвитком. Так, у Древній Греції розрізняли такі види риторики: політична чи дорадча промова, судова й урочиста, або епідейктична промова. Також оратори виголошували «надгробне слово», присвячене пам'яті відомої особи.

Арістотель у своїй праці «Риторика» пише про два види промов: зарання написаної і проголошеної (вивченої напам'ять) промови. Перша – точна, суха, без афектів. Друга – творча, акторська, виголошена вільно. Він також класифікував промови на дорадчі, судові та епідейктичні (урочисті).

Цицерон у праці «Про оратора» розрізняв три роди красномовства і пов'язував їх з типами самих ораторів: «Перш за все – ора-

тори велемовні, з високою силою думки, з урочистими виразами, рішучі... Другий рід – це оратори стримані й проникливі, всьому повчають, все роз'яснюють. Між цими двома групами (родами) є ще одна – середня, яка не використовує ні тонкої передбачливості других, ні буйного натиску перших, хоч близька до обох».

У XVII – XVIII ст. класифікація видів красномовства дещо розширилася. Розрізняли п'ять основних видів риторики:

1. Соціально-політичне красномовство – доповідь на соціально-політичні та політично-економічні теми, звітна доповідь, політична дипломатія, військово-патріотична, мітингова, ораторська промова, політичний огляд.
2. Академічне (наукове) та лекційне красномовство – лекція, наукова доповідь чи огляд, наукове повідомлення або інформація.
3. Судове красномовство – прокурорська (звинувачувальна) промова. Адвокатська (захисна) промова, самозахисна промова обвинуваченого.
4. Соціально-побутове красномовство – ювілейна, застільна або поминальна промови, «світське базікання» як щось легке, природне та приємне, без дискусій, суперечок і полемік.
5. Богословська риторика – церковне (духовне) красномовство – проповідь, промова в соборі (за О. Олійник)⁹.

Таку ж класифікацію використовують у навчальному посібнику «Риторика» С. Абрамович та М. Чикарькова. Вони аналізують п'ять основних видів красномовства: академічне, політичне, юридичне (судове), церковне та суспільно-побутове.¹⁰ Опираючись на ці праці, а також дослідження Г. Сагач, можемо запропонувати таку узагальнену таблицю родів і видів риторики:

⁹ Олійник О. Б. Риторика. Навч. посібн. К.: Кондор, 2009. 170 с.

¹⁰ Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. С. 110.

А. Рід красномовства	Б. Вид красномовства
I. Соціально-політичне красномовство	Доповіді на соціально-політичні та політико-економічні теми. Звітна доповідь на зборах (конференції, з'їзді). Дипломатична промова. Військово-патріотична промова. Політичний огляд. Мітингова промова.
II. Академічне красномовство	Лекція вузівська. Наукова доповідь. Науковий огляд. Наукове повідомлення чи інформація.
III. Судове красномовство	Прокурорська (звинувачувача) промова. Промова громадського звинувачу. Адвокатська (захисна) промова. Промова громадського захисника. Самозахисна промова підсудного.
IV. Соціально-побутове красномовство.	Ювілейна промова (або похвальна). Застільна промова – тост. Надгробне слово (поминальна промова).
V. Богословсько-церковне красномовство	Доповідь. Промова (на соборі) під час собору.

У сучасній риторичі немає одностайності щодо питання класифікації родів і видів риторичі. Деякі дослідники залежно від сфери використання розрізняють до десяти видів риторичі: соціально-політичне, академічне, судове, соціально-побутове, дипломатичне, військово, лекційне, торговельне, церковно-богословське, педагогічне, дискусійне красномовство. Однак, ця класифікація не є досконалою, оскільки деякі позиції дублюють одна одну. II. Спер вважає, що доцільно говорити лише про два види красномовства – інформаційне та агітаційне. Але така класифікація неповна, адже не враховує інші зразки риторичного мистецтва.

Галина Сагач зауважує, що роди й види ораторського мистецтва сучасності також розрізняються на основі ораторського монологу й ораторського діалогу¹¹.

¹¹ Сагач Г. Риторика. Навч. посібн. Вид. 2-е, перероб. і доп. К.: Вид-дім «Ін Юре», 2000. С. 117.

Основні форми ораторського монологу: соціально-політичне красномовство, парламентське красномовство, академічне, соціально-побутове, судове, лекційно-пропагандистське, дипломатичне, військово, торговельне (рекламне), церковно-богословське (гомілетика).

Ораторський діалог – дискусивно-полемічне (або діалогічне) красномовство. Це – суперечка, дискусія, диспут, полеміка, бесіда, ділова нарада, інтерв'ю, прес-конференція, ділова гра, вечір запитань і відповідей.

4. Академічна риторика та її функції

Академічне красномовство – один з найдавніших видів ораторського мистецтва. Його розвиток тісно пов'язаний із розвитком освіти і науки.

Академічна риторика – академічне красномовство – один із видів ораторського мистецтва, який застосовують у науковій та освітній сферах. Це ораторська діяльність науковця та викладача, результатом якої є доповідь про результати дослідження або популяризування досягнення науки¹².

Формування академічного красномовства як виду ораторського мистецтва розпочалося ще в Давній Греції з діяльності Платона та Арістотеля. Платон у IV ст. до н. е. (бл. 387 р. до н. е.) поблизу Афін заснував Академію – філософську школу.

Слово «Академія» походить від гр. *Ἀκαδημία*. Первинно так називались сади, які належали міфічному героєві Академу і в яких читав лекції Платон. Тепер слово «Академія» означає процес здобуття (дослідження), збереження і передачі знань від покоління до покоління, а також використовується на позначення сукупності персоналій, установ та організацій, які займаються цим (наукових, навчальних та мистецьких закладів).

Антична академічна риторика була невимушеною, так Платон і Арістотель читали лекції під час прогулянок з учнями. Але

¹² Спанатій Л. С. Риторика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. С. 73.

згодом школа ставала більш регламентованою, а форма викладу в ній – лекція – усталеною. Лекція і диспут домінують в академічному красномовстві європейських університетів і досягають найбільшого розквіту після епохи Ренесансу, коли наука звільняється від схоластики.

Академічна риторика в Україні бере початки з часів Київської Русі і пов'язана із появою перших шкіл (за літописами це X–XI ст.), просвітницькою діяльністю Ярослава Мудрого, князя Володимира та багатьох інших культурних діячів. Значного розвитку набуває у XVI–XVII ст. у братських школах, а згодом у Острозькій та Києво-Могилянській Академіях. Пізніше – в інших університетах Києва, Львова, Харкова. Видатними представниками українського академічного красномовства були Феофан Прокопович, Григорій Сковорода, Петро Могила, Михайло Максимович, Микола Костомаров, Василь Єрмаков.

Мова науки, термінологія, спосіб викладення і навіть адаптація виступу відповідно до аудиторії – важливі аспекти академічного красномовства.

Головні риси академічного красномовства – дотримання логічних законів і правил, точність мислення, аргументованість (доказовість), відсутність двозначності, конкретність, чіткість термінології. Академічне красномовство поділяється на два види (монологічне і діалогічне).

Жанри академічної риторики монологічного виду – лекція, наукова доповідь, наукове повідомлення, виступ на семінарі, колоквіумі, диспуті, тези доповіді, реферат та ін. До діалогічного належать дискусія, полеміка, диспут, запитання-відповіді, дебати, бесіда.

Академічне красномовство поділяється на три види:

- 1) власне академічне (наукова доповідь, реферат, огляд, дискусія);
- 2) вузівське красномовство (лекція, цикл лекцій);
- 3) шкільне красномовство (шкільна лекція, розповідь, опис, бесіда тощо).



Таку класифікацію поділяють Г. Сагач, С. Абрамович, М. Чикарькова.

Варто звернути увагу на ще один вид красномовства – **педагогічну риторику**. О. Кучерук, опираючись на розвідки Н. Десяєвої трактує поняття «педагогічна риторика» як галузь знань про закономірності створення й умови ефективності професійного публічного мовлення педагога. Основна мета педагогічної риторики – формування й розвиток мовної особистості майбутнього вчителя, який свідомо володіє засобами педагогічної комунікації для управління пізнавальною діяльністю учнів, їхнім особистісним розвитком, для організації професійного спілкування членів педагогічного товариства, для репрезентації професійних цінностей у публічному мовленні¹³.

¹³ Кучерук О. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія* / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.]; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 9.

Академічна риторика із педагогічною риторикою перебувають у відношеннях взаємодоповнення як розділи галузевої риторики. Закони й принципи творення і сприймання мовлення, тексту, адресованого учнівській аудиторії, є актуальними компонентами в академічній риторичі. Однак, академічне красномовство має свою специфіку, яка полягає в тому, що мовленнєва діяльність в академічному середовищі не тільки відходить від дидактичного спрямування, а й глибоко наукова, побудована на авторських ґрунтовних дослідженнях, більш публічна.

Завдяки мовленню педагог забезпечує вирішення освітніх та виховних завдань. Академічне впливове мовлення дозволяє викласти матеріал доступно й цікаво. Педагогічну й академічну риторику поєднує завдання – передача адресату наукових знань, тому зразки академічного красномовства використовуються в шкільній риторичі й навпаки.

Сьогодні, в умовах онлайн-навчання, відбувається трансформація як жанрів академічної та педагогічної риторики, так і засобів й інструментів створення й презентації текстів, виступів. Форма ж лекції набуває діалогічної форми, нетрадиційних моделей, попри те, що мета комунікації викладача і студента залишається сталою.

Сучасні фахівці Л. Мацько, О. Мацько питання зв'язку педагогічної та академічної риторики порушують у контексті публічного красномовства¹⁴. Ми можемо порівняти характеристики академічної риторики, наведені вище, та ознаки педагогічної риторики, запропоновані О. Кучерук.

«Педагогічній риторичі як різновиду публічного красномовства притаманні такі характеристики:

- а) за тематикою й цілями вона багатоаспектна;
- б) за змістом педагогічне красномовство багатогранне та має важливе значення для суспільства й освіти;
- в) за формою вираження педагогічна риторика може бути усною чи писемною;
- г) за функціональним типом мовленнєва риторика педагога може бути розповіддю, описом, міркуванням або змішаного типу (на основі поєднання елементів названих типів мовлення);

¹⁴ Мацько Л. І. Риторика: [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. [2-е вид., стер.]. К.: Вища шк., 2006. С. 197 – 200.

- г) за різновидом усного мовлення – діалогом чи монологом;
- д) за характером мовленнєвої діяльності риторика вчителя є складною, тобто, з одного боку, підготовленою, а з іншого – імпровізаційною;
- е) за характером ситуацій педагогічного спілкування вона може бути формальною чи неформальною»¹⁵.

Академічна риторика – наука синтетична, адже постає на перехресті філософії, логіки, психології, етики, лінгвістики, сценічної майстерності, виразного читання, літератури, герменевтики і містить багато їхніх компонентів. Вона поєднала і науку, і мистецтво переконливої комунікації¹⁶.

Окрім розглянутих вище зв'язків риторики з іншими науками, у контексті розмови про академічну риторику зазначимо, що вона тісно пов'язана з інформатикою. Мистецтво презентації промови чи виступу, а також онлайн-лекції, дискусії і виступи на форумах вимагають активного використання ІТ-технологій та цифрових інструментів.

5. Академічна риторика як навчальна дисципліна

Академічна риторика є однією із базових дисциплін у підготовці фахівців у багатьох університетах України. Це комплексна наука, яка входить до складу філософсько-філологічних дисциплін. У наш час відновлюється традиція викладання риторики у закладах вищої освіти, яка панувала в українських університетах на початках їх функціонування, але була знищена радянською системою, перетворена в ідеологічну пропаганду.

Традиційно академічна риторика вважалася класичною наукою, мета якої – сформувати ораторську культуру як основу професіоналізму фахівця-гуманітарія і будь-якої іншої галузі, суспільства

¹⁵ Кучерук О. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія* / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горюшкіна, С. О. Караман та ін.]; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 11.

¹⁶ Академічна риторика: навчально-методичний посібник / Автор. колектив: Сивачук Н. П., Снігур І. М., Санівський О. М. Умань, 2013. 374 с.

загалом. Це наука, яка базується на знанні мови, її законів, культури мовлення. Саме мова моделює вчинки людини й дозволяє їй реалізувати себе як духовну особистість. В її основі – знання творення й презентації тексту. Риторика – це й наука, яка вчить бути успішними, конкурентоспроможними фахівцями, блискучими мовцями й комунікантами в різних ситуаціях спілкування.

У контексті підготовки майбутніх учителів чи педагогів спеціальної освіти, у тому числі логопедів, **мета вивчення академічної риторики** полягає у формуванні риторичних культуромовних особистостей вчителів (викладачів), у тому числі спеціальної освіти з ефективним мисленням, якісним мовленням та оптимальним спілкуванням, які володіють:

- фундаментальними знаннями теоретичних основ риторики та прийомів ораторського мистецтва;
- професійною риторичною культурою педагога;
- якісним мовленням та комунікативною компетентністю;
- практичними й методичними навичками підготовки ораторського твору й проведення публічного виступу з використанням цифрових інструментів та інших інноваційних технологій;
- способами переконання й ефективними формами впливу на аудиторію;
- критичним і креативним мисленням, здатністю до інноваційної діяльності та саморозвитку.

Завдання академічної риторики як навчальної дисципліни забезпечити засвоєння студентами знань:

- теоретичних основ академічної риторики, історії її розвитку;
- риторичної культури оратора / педагога та її компонентів;
- жанрів академічної риторики (лекції, промови, наукової доповіді) та їхніх особливостей;
- критеріїв аналізу та оцінювання ораторського виступу;
- мистецтва дискусії та інших видів академічної суперечки;
- цифрових інструментів і технічних засобів публічних виступів та презентацій.

Забезпечити формування у студентів вмінь і навичок:

- здатність використовувати теоретичні знання та практичні навички ораторського мистецтва та риторики у професійній сфері;
- здатність до формування індивідуального ораторського стилю, вміння вести розгорнутий академічний монолог/діалог із фаховою проблематики (лекція, доповідь, виступ, огляд, промова тощо), володіти мистецтвом дискусії;
- здатність самостійно опанувати нові знання, розробляти і презентувати з використанням цифрових інструментів та інноваційних технологій наукові та/або освітні проекти у сфері спеціальної освіти.

Сприяти формуванню комунікативних якостей:

- здатність до здійснення ефективної комунікації у процесі вирішення професійно-педагогічних задач, усунення комунікативних бар'єрів, організації навчального діалогу з дітьми з особливими освітніми потребами.
- здатність до створення безпечного, психологічно комфортного, толерантного, здоров'язбережувального освітнього середовища, зорієнтованого на особистісний, творчий і духовний розвиток учнів з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних
- особливостей та регіональних чинників розвитку.

Узагальнюючи, зазначимо, що у процесі вивчення дисципліни формується **риторична компетентність, риторична культура особистості**, майбутнього фахівця.

Риторична культура – рівень оволодіння знаннями з риторики і вміння застосовувати їх під час публічного виступу. Вона становить «складне динамічне ціле з п'ятьма підструктурами – комунікативною культурою (риторичною етикою), мисленневою (логічною) культурою, культурою мовлення, духовно-моральною культурою та сценічною культурою».

Складовими елементами риторичної культури є «доброзичливе ставлення до співрозмовників чи слухачів, адекватна кінесика, впевненість оратора, ефективна техніка та висока культура мовлен-

ня, актуальність теми спілкування, логічність викладу, образність, новизна інформації, єдність форми та змісту промови, позитивна енергетика промовця»¹⁷.

Наш навчальний курс «Академічна риторика» складається з трьох модулів:

1. Академічна риторика. Теоретичні основи.
2. Риторична культура особистості /педагога і мистецтво переконання.
3. Сучасне академічне красномовство. Види і жанри.

Таким чином у процесі вивчення дисципліни відбувається опанування:

Історичної риторики (предмет дослідження – етапи зародження і розвитку риторики у Давній Греції та Римі, становлення слов'янського ораторського мистецтва та функціонування сучасних риторичних шкіл; риторики серед інших наук; основні види й жанри ораторського мистецтва);

Теоретичної риторики (в полі зору – закони риторики: концептуальний, закон моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий, закон безпосереднього спілкування, системно-аналітичний закон);

Практичної риторики (розглядає предмет, зміст, композицію і стиль усного публічного виступу; образ оратора та його логічну, мовленнєву культуру; психологію аудиторії, взаємодію оратора та аудиторії як творчий процес; полемічне мистецтво оратора тощо).

Зважаючи на те, що риторика – це не тільки академічна дисципліна, а й прикладна, у результаті навчання відбувається формування вмільх ораторів, промовців, які вміють скласти текст промови, виголосити її, володіють прийомами ораторського мистецтва, способами переконання, ефективними формами впливу на аудиторію. Фахівці, які володіють риторичною компетентністю, риторичною культурою, зможуть побудувати ефективну комунікацію в профе-

¹⁷ Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 111.

сійній сфері й реалізувати ті завдання, які поставлені перед ними. А це запорука якісної освіти, успішності професійної діяльності, ефективного функціонування усіх сфер суспільного життя.

Питання для обговорення та дискусії

1. Як ви вважаєте, все-таки риторика – це мистецтво чи ні?
2. Чи доцільно ототожнювати поняття «ораторське мистецтво» і «ораторська майстерність»?
3. Чим відрізняється класична риторика від неориторики?
4. Чи вичерпною є сучасна класифікація родів і видів риторики?
5. Поясніть, як ви розумієте поняття «академічна риторика», «педагогічна риторика». Що спільного у них?

Завдання для самостійної роботи

1. Створіть схему «Зв'язок риторики з іншими науками».
2. Складіть інтелект-карту «Основні види та ознаки академічного красномовства».

Цікавий медіаконтент

1. Мізелевська Марина. Риторика як мистецтво, наука й навчальна дисципліна. Роль риторики в сучасному світі
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9wBIUauydDk>



ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ РИТОРИКИ

План

1. Історія становлення й еволюції ораторського мистецтва.
2. Розвиток риторики в Україні.
3. Академічна риторика на сучасному етапі.

1. Історія становлення й еволюції ораторського мистецтва

Історія риторики – це історія людства, висловлена в слові. Риторика як ораторське мистецтво і наука зароджується в Стародавній Греції, а своїми першоджерелами сягає **Давнього Світу**. Риторичні зразки збереглися в літературі шумерської цивілізації (**Месопотамія**, IV тисячоліття до н. е.), культурі Вавилонії, Давнього Єгипту, Китаю, Індії, Ірану. У міфах, молитвах, епосі, гімнах і одах богам, псалмах, піснях, повчаннях, написах царів Давнього Сходу є багато зразків ораторського мистецтва. Саме в цей час зароджується і судове красномовство, оскільки багато судових справ було пов'язано із прагненням рабів здобути волю. Ораторський монолог є у працях «Напучення», «Повість про невинного страждальця», «Вавилонська теодицея», «Розмова пана і раба» та ін., які належать до епохи Вавилонської цивілізації. Тоді ж спостерігається розвиток релігійного красномовства, зокрема через жанр молитви, у тому числі заклиальної, як, наприклад, до богині неба Іштар:

*Тобі – моління моє, володарів володарко, богинь богине!
Іштар, ти царюєш повновладно, ти заступниця людська!
Ірніні, володарко обрядів, ти найбільша поміж Ігігів!
Ти могутня, ти державна, ім'я твоє – над усіма!
Ти світоч землі і неба, ти несхитна дочка бога Сіна!
Ти вкладаєш у руки зброю, ти скликаєш на битву!¹⁸*

¹⁸ Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. С. 12.

Релігійні гімни, заупокійні ритуали («Тексти пірамід»), царські написи, поширені в **Давньому Єгипті**, теж містили риторичні елементи. Розвивалося релігійне красномовство, про що свідчать погребельні папіруси, які є основою тексту Книги Мертвих. Про розвиток політичної риторики можна робити висновки на підставі аналізу звернення фараона Рамзеса III (правив приблизно в 1185 – 1153 роках до н. е.) до своїх каменярів чи клятв двох царів (єгипетського Рамзеса II та хетського Хаттусіліса) про збереження миру.

Звернення фараона Рамзеса III до своїх каменярів:

"Для вас наповню я комори всім, що потрібно: їжею, м'ясом, солодким тістом, сандаліями, одежею, аби захищати ваші тіла, великою кількістю мастил, аби ви мастили свої голови кожні десять днів, дам я вам одежу на цілий рік, аби ноги ваші твердо стояли на землі щодня і щоб ніхто з вас не зітхав уві сні через нужду. Я призначив багато людей слідкувати за тим, аби ви ні в чому не мали нужди: рибарів, аби привозили рибу, садівників, аби вирощували рослини. На гончарних колах виготовлений для вас посуд, зроблені глечики, аби охолоджувати для вас воду в літній час. Для вас рухаються веслові човни з Верхнього Єгипту до Нижнього, з Нижнього Єгипту до Верхнього з ячменем, зерном, пшеницею, сіллю, бобами в необмеженій кількості. І роблять вони це для того, аби зі слухняним серцем працювали ви для мене"

Показовою ілюстрацією судового красномовства у Давньому Єгипті є збережена «Повість про красномовного поселянина», у якій йдеться про селянина, який завдяки ораторському таланту переконав володаря в тому, що його скривдив грабіжник, та зумів повернути собі все майно.

Ораторська майстерність розвивалась у **давньоіндійській, давньокитайській та давньоіранській** культурах і літературах. Риторичні прийоми є у давньоіндійських Ведах – гімнах богам природи, релігійних ритуалах замовлянь і закликань. У Китаї – у філософських вченнях конфуціанства і даосизму. Конфуціанські повчання вважають типовою риторикою морально-етичного характеру. Тут є і повчання, і життєві приклади. Окрім вірців релігійного, збереглися й вірці політичного (записи промов царів у «Книзі перека-